

ÇOCUK HAKLARI KOMİTESİ

GENEL YORUM No. 4 (2003)
Çocuk Hakları Sözleşmesi Bağlamında
Ergen Sağlığı ve Gelişimi

Giriş

1. Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuğu “uygulanan yasalar çerçevesinde daha erken yaşta reşit sayılma durumları dışında 18 yaşından küçük herkes” olarak tanımlamaktadır (madde 1). Dolayısıyla, 18 yaşına kadar olan ergenler de Sözleşme’de yer alan bütün haklara sahiptirler; bu dönemdekilerin özel koruyucu önlemlerden yararlanma hakları vardır ve gelişen kapasitelerine göre bu haklarından giderek artan biçimde yararlanabilirler (madde 5).

2. Ergenlik dönemi, cinsel ve üreme işlevleri bakımından olgunlaşma dahil, fiziksel, bilişsel ve sosyal açılardan hızlı gelişmelerin gerçekleştiği; yeni sorumluluklar içeren, yeni bilgi ve becerileri gerektiren yetişkin davranışları ve rollerini üstlenme kapasitesinin tedricen geliştiği bir dönemdir. Yetişkinler genellikle sağlıklı bir nüfus kesimi oluştursalar bile, ergenlik dönemi, bu dönemde olanların görece güçsüzlükleri, toplumdan ve yaşlılardan gelen sağlık açısından riskli davranışlara yönelme baskıları nedeniyle sağlık açısından yeni sorunlarla karşılaşılacak bir dönemdir. Karşılaşılan güçlükler arasında kişilik gelişimi ve cinsellikle ilgili konular da yer almaktadır. Yetişkinliğe doğru bu dinamik geçiş dönemi aynı zamanda birtakım olumlu değişiklikler dönemidir. Bu değişiklikleri, ergenlerin hızla öğrenme, yeni ve farklı durumları yaşama, eleştirel düşünce biçimini geliştirip uygulama, özgürlükle tanışma, yaratıcı olma ve sosyalleşme gibi alanlarda önemli kapasitelere sahip olmaları sağlamaktadır.

3. Çocuk Hakları Komitesi, taraf Devletlerin Sözleşme çerçevesindeki yükümlülüklerini yerine getirirken, hak sahibi kişiler olarak ergenlerin özel duyarlılıklarına, sağlık ve gelişim alanındaki gereksinimlerine yeterince dikkat etmediklerini kaygıyla belirtir. Komite bu durumu göz önüne alarak, bu konuda duyarlılık sağlamak ve taraf Devletlere özel stratejiler ve politikalar geliştirilmesi dahil olmak üzere ergenlere saygı gösterilmesini, korunmalarını ve haklarını yaşama geçirmelerini güvence altına alacak çabalara yol göstermek ve destek vermek üzere bu Genel Yorum’u hazırlamaya karar vermiştir.

4. Komite, “sağlık ve gelişme” kavramlarını, Sözleşme’nin 6. ve 24. maddelerinde yer alan hükümlere (yaşam, yaşama ve gelişme hakları ile sağlık hakkı) sıkı sıkıya sınırlı kalmanın ötesinde daha geniş bir kapsamda görmektedir. Bu Genel Yorum’un amaçlarından biri de, ergenlerin en yüksek sağlık standardına ulaşmaları, dengeli bir gelişim göstermeleri, yetişkinlik dönemine hazırlıklı biçimde girmeleri ve genel olarak toplumda yapıcı roller üstlenmelerinin sağlanması için yaygınlaştırılması ve korunması gereken başlıca insan haklarının belirlenmesidir. Bu Genel Yorum, Sözleşme’nin kendisi ile birlikte, biri çocuk satışı, fuhuşu ve pornografisi, diğeri

çocukların silahlı çatışmalara katılmaları ile ilgili iki İsteğe Bağlı Protokol ve nihayet ilgili diğer uluslararası insan hakları normları ve standartlarıyla bağlantılı olarak okunmalıdır.¹

I. TEMEL İLKELER VE TARAF DEVLETLERİN DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLERİ

5. Dünya İnsan Hakları Konferansı'nda (1993) da kabul edildiği ve Komite tarafından defalarca dile getirildiği gibi, çocuk hakları bölünmez ve birbiriyle bağlantılı özelliktedir. 6 ve 24. maddelere ek olarak Sözleşme'nin diğer hükümleri ve ilkeleri de ergenlerin sağlık ve gelişme haklarının güvence altına alınması açısından belirleyici önem taşımaktadır.

Ayrımcılığa maruz kalmama hakkı

6. Taraf Devletler, 18 yaşından küçük herkesin, herhangi bir ayrımcılık olmaksızın, Sözleşme'de yer alan bütün haklardan yararlanabilmelerini sağlamakla yükümlüdürler (madde 2). Burada, "ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal ve diğer görüşler; ulusal, etnik veya sosyal köken, mülkiyet, özürlülük, doğum veya başka herhangi bir statü itibarıyla" ayrımcılık yapılmaması öngörülmektedir. Bütün bunlar ergenlerin cinsel tercihlerini ve sağlık durumlarını (HIV/AIDS ve zihinsel sağlık dahil) da kapsamaktadır. Ayrımcılığa maruz kalan ergenler, istismara, şiddet ve sömürünün diğer türlerine de daha açık hale gelmekte, bu kesimlerin sağlık ve gelişimleri daha büyük risk altına girmektedir. Dolayısıyla, bu konumdaki ergenlerin toplumun bütün kesimleri tarafından daha özel bir dikkat ve korunmaya gereksinimleri vardır.

Hakların kullanımında gerekli yol göstericilik.

7. Sözleşme, ana babaların (veya hukuksal olarak çocuğa bakmakla yükümlü diğer kişilerin) "çocuğun gelişen yetenekleri doğrultusunda Sözleşme'de tanınan haklardan yararlanmasında uygun yönlendirmeyi ve yol göstericiliği yapma" sorumluluklarını, haklarını ve görevlerini tanımaktadır (madde. 5). Komite, ana babaların veya çocuğa bakmakla yükümlü diğer kişilerin, bu yönlendirme ve yol gösterme haklarını ve sorumluluklarını titiz biçimde yerine getirmeleri gerektiğine inanmaktadır. Ana babaların ve sözü edilen diğer kişilerin, yaş ve olgunluk düzeylerine göre ergenlerin görüşlerini dikkate alma, ergenlerin gelişebilecekleri güvenli ve destekleyici ortamlar oluşturma yükümlülükleri vardır. Ergenlerin, aile ortamlarındaki kişiler tarafından, uygun yönlendirme ve yol gösterme sağlandığında tam ve sorumlu yurttaşlar olarak davranabilecek aktif hak sahipleri olarak tanınmaları gerekmektedir.

Çocuğun görüşlerine saygı

8. Görüşlerin serbestçe ifade edilmesi ve bunların gerektiği gibi dikkate alınması hakkı (madde. 12) aynı zamanda ergenlerin sağlık ve gelişme haklarının gerçekleşmesi açısından da temel önem taşır. Taraf Devletler, ergenlerin, özellikle ailelerinde, okullarında ve topluluklarında kendilerini ilgilendiren bütün meselelerde görüşlerini serbestçe açıklayabilmelerine imkan tanıyacak ortamlar oluşturmak durumundadırlar. Ergenlerin bu haklarından gerektiği gibi ve güvenle yararlanabilmeleri için, kamu yetkililerinin, ana babaların ve çocuklar için veya onlarla birlikte çalışan yetişkinlerin, ergenlerin karar alma süreçlerine eşitlik temelinde katılmalarına

¹ Bunların arasında Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi; Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi; İşkence ve İnsanlık Dışı Diğer Zalimce ve Aşağılayıcı Muamele ve Cezalara Karşı Sözleşme; Irk Ayrımcılığının Her Biçiminin Ortadan Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi; Göçmen İşçilerin ve Ailelerinin Haklarının Korunması Uluslararası Sözleşmesi ve Kadınlara Karşı Her Tür Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi yer almaktadır.

elverişli, güvene, bilgi paylaşımına, dinleme kapasitesine ve sağlıklı yönlendiriciliğe dayalı ortamlar oluşturmaları gerekir.

Hukuksal ve yargısal önlemler ve süreçler

9. Sözleşme'nin 4. maddesi uyarınca, “taraf Devletler, tanınan hakların fiilen yaşama geçmesi açısından gerekli bütün yasal, idari ve diğer önlemleri alacaklardır.” Taraf Devletler, ergenlerin sağlık ve gelişme hakları söz konusu olduğunda, cinsel ilişkide rıza ve evlilik açısından asgari bir yaş belirlenmesi, ana baba rızası olmadan tıbbi tedavi görme gibi konular da dahil olmak üzere iç hukukta birtakım düzenlemelerin bulunmasını sağlayacaklardır. Belirlenen asgari yaşlar kız ve erkekler için aynı olacak (Sözleşme madde 2); gelişen yetenekleri, yaşları ve olgunluk düzeylerine göre 18 yaşından küçük hak sahibi insanlar olma durumunu doğrudan yansıtacaktır (maddeler 5 ve 12-17). Ayrıca, ergenler, gerek genel yargısal gerekse idari açıdan tazminat alabilecekleri bireysel şikayet sistemlerine ulaşabilecekler, bu tür durumlarda özel yaşamın gizliliği ilkesine riayet edilecektir (madde. 16).

Medeni haklar ve özgürlükler

10. Sözleşme 13'ten 17'ye kadar olan maddelerinde çocukların ve ergenlerin medeni haklarını ve özgürlüklerini tanımlamaktadır. Bunlar, ergenlerin sağlık ve gelişme haklarının güvence altına alınması açısından temel önem taşıyan hükümlerdir. Madde 17. çocuğun “özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinme” hakkı bulunduğunu belirtmektedir. Taraf Devletler, yasalar, politikalar ve programlar aracılığıyla, aile planlaması, kazaların önlenmesi, kadınların sünnet edilmesi dahil zararlı geleneksel uygulamalara, alkol, sigara ve diğer zararlı alışkanlıklardan korunma dahil olmak üzere 24 ve 33. maddelerde yer verilen sağlık konuları ile ilgili maliyet etkin önlemlere başvurmak istiyorlarsa, ergenlerin uygun bilgilere erişimlerinin sağlanması belirleyici önem taşımaktadır.

11. Ergenlerin sağlık ve gelişimlerinin güvence altına alınması açısından taraf Devletlerin, sağlıkla ilgili meselelerde danışmanlık ve tavsiyeler de dahil olmak üzere ergenlerin özel yaşam ve gizliliklerine sıkıca riayet etmeleri de önemlidir (madde. 16). Sağlık görevlilerinin, Sözleşme'nin temel ilkelerini dikkate alarak, ergenlere ilişkin tıbbi bilgileri gizli tutma yükümlülükleri vardır. Bu tür bilgiler, ancak ilgili ergen kişinin rızasıyla veya yetişkin bir kişinin özel durumunun açıklanmasıyla ilgili olarak nelerin ihlal sayılacağı gözetilerek açıklanabilir. Yanında ebeveyni veya başka bir kişi bulunmaksızın da tıbbi konularda görevlilere danışabilecek olgunlukta sayılan ergenlerin özel yaşamlarına özen gösterilir ve bu durumdaki ergen, tedavi dahil gizli tutulacak hizmetler için talepte bulunabilir.

Her tür istismar, ihmâl, şiddet ve sömürüye karşı korunma²

12. Taraf Devletler, ergenlerin her tür istismar, ihmâl, şiddet ve sömürüye karşı korunmaları için etkin önlemler almalı (maddeler 19, 32-36 ve 38), bunu yaparken söz konusu yaş grubunu etkileyen özel istismar, ihmâl, şiddet ve sömürü biçimlerini özellikle dikkate almalıdırlar. Taraf Devletler, istismar ve ihmale özel olarak daha açık konumda bulunan özürsüz ergenlerin fiziksel, cinsel ve zihinsel haklarını korumak için özel önlemler almalıdırlar. Taraf Devletler, bunların dışında, yoksulluktan etkilenen ve toplumsal anlamda marjinalleşmiş ergenlerin suçlu sayılmamalarını güvence altına almalıdırlar. Bu bağlamda, etkili yerel ve ulusal yasaların, politikaların ve programların uygulanabilmesi için gerekli bilgileri sağlayacak araştırmalar için

² Ayrıca bakınız, Komitenin 2001 ve 2002 yıllarında yaptığı “Çocuklara yönelik şiddet” başlıklı görüşmelerinin ardından hazırlanan raporlar ve alınan tavsiye kararları (bakınız CRC/C/100, bölüm. V ve CRC/C/111, bölüm. V).

yeterli finansman ve insan kaynakları sağlanmalıdır. Benimsenen politikalar ve stratejiler düzenli aralıklarla yeniden gözden geçirilmeli ve gerekli değişiklikler yapılmalıdır. Taraf Devletler bu önlemleri alırken ergenlerin gelişim halindeki yeteneklerini dikkate almalı; çeşitli programlar dahil, ergenleri korumaya yönelik önlemlerin belirlenmesi sürecine bu kesimleri de uygun biçimlerde dahil etmelidirler. Komite, bu konuda, yaşıt eğitiminin oynayabileceği olumlu rolü ve özellikle sanat, eğlence ve spor alanlarındaki rol modellerinin önemli işlevlerini vurgulamak ister.

Veri toplama

13. Ergenlerin sağlık ve gelişme durumlarının izlenmesi açısından veri toplanması taraf Devletler için bir gerekliliktir. Taraf Devletler, yaşa, cinsiyete, kökene ve sosyal statüye göre ayrıştırılmış sonuçlara imkan verecek veri toplama mekanizmaları geliştirmelidirler ki farklı grupların durumları izlenebilsin. Ayrıca, etnik ve/veya yerli azınlıklar, göçmen veya mülteci ergenler, özürllüler, çalışanlar vb. gibi özel grupların durumlarını ortaya çıkaracak veriler de toplanmalıdır. Gerektiğinde, toplanan bilgilerin analizleri yapılırken ergenlerin de katılımı sağlanmalıdır. Bu, toplanan bilginin ergenlerin konulara ilişkin hassasiyetlerini de içerdiği için bilginin duyarlı biçimde kavranmasını ve kullanılmasını sağlama açısından veri analizlerine ergenler de dahil edilmelidirler.

II. GÜVENLİKLİ VE DESTEKLEYİCİ ORTAMLAR OLUŞTURULMASI

14. Ergenlerin sağlık ve gelişimleri yaşadıkları ortamlar tarafından güçlü biçimde belirlenir. Güvenli ve destekleyici bir ortam oluşturulması, ergenlerin hem yakın ortamlarındaki – aile akranlar, okullar ve verilen hizmetler- hem de örneğin toplum ve din önderleri, medya, ulusal ve yerel politikalar ve yasal düzenlemeler tarafından oluşturulan daha geniş ortamlardaki tutum ve hareketlerin değerlendirilmesini gerektirir. Başta 2-6, 12-17, 24, 28, 29 ve 31. maddeler olmak üzere Sözleşme'deki ilkelerin ve hükümlerin yaygınlaştırılması ve yaşama geçirilmesi, ergenlerin sağlık ve gelişme haklarının güvence altına alınması açısından temel önemdedir. Taraf Devletler, politikalar geliştirerek, yasal düzenlemelere giderek ve özel olarak ergenlere yönelik programları uygulayarak, bu konulardaki bilinç ve duyarlılık düzeylerini yükseltmeli ve ilgili davranışları uyarmalı/düzenlemelidirler.

15. Komite, geniş aile üyeleri dahil aile ortamının, yaşanan topluluğun veya çocuktan veya ergenden hukuken sorumlu diğer kişilerin önemini vurgular (maddeler 5 ve 18). Ergenlerin çoğu olumlu aile ortamlarında büyürken, kimileri için aile güvenli ve destekleyici bir ortam sağlamaktan uzaktır.

16. Komite taraf Devletlere, ergenlerin gelişen yeteneklerine uygun biçimde, ergenlerin sağlık ve gelişmelerine destek olacak yasal düzenlemeleri gerçekleştirme, politika ve programları hazırlama ve uygulama çağrısında bulunmaktadır. Bu çerçevede (a) ergenlerin esenliğini yeterince gözetin, gerektiğinde beslenme, giyinme ve barınma gibi alanlarda maddi yardımlar sağlanmasını da öngören kurumların, imkanların ve hizmetlerin geliştirilmesiyle ana babalara (veya yasal vasilere) yardım edilmeli (madde. 27 (3)); (b) örneğin cinsellik ve cinsel davranışlar, riskli yaşam tarzları gibi konuların açıkça tartışılabileceği ve ergenlerin haklarına saygılı uygun çözümlere ulaşılabilceği karşılıklı güvene dayalı ilişkilerin oluşturulmasında yeterli bilgiler ve ana baba desteği sağlanmalı (madde. 27 (3)); (c) ergen yaşlardaki anne ve babalara hem kendilerinin hem de çocuklarının esenliği açısından gerekli destek ve yol göstericilik sağlanmalı (madde. 24) (f), 27 (2-3)); (d) etnik ve diğer azınlıkların değerlerine ve normlarına gerekli saygı gösterilirken, gelenekleri ve normları içinde yaşadıkları toplumda yaygın olan gelenek ve normlardan farklılaşan ergenlere ve ana babalara (yasal vasilere) özel olarak dikkat edilmeli ve gerekli destek ve yol göstericilik sağlanmalı;

ve (e) ergen kişinin korunmasına yönelik aile müdahaleleri, örneğin mevcut yasa ve usuller çerçevesinde suiistimal ve ihmal gibi durumlarda gerektiğinde ergen kişinin ailesinden ayrılması dahil olmak üzere yapılmalıdır. Bu alandaki yasalar ve usuller, Sözleşme'nin ilkelerine uyacak biçimde değiştirilmelidir.

17. Okul, öğrenme, gelişme ve sosyalleşme mekanı olarak birçok ergenin yaşamında önemli bir rol oynamaktadır. Madde 29 (1) eğitimin “çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, fiziksel ve zihinsel yeterliliklerinin mümkün olan en üst düzeyde geliştirilmesine” yönelik olması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca eğitimin amaçlarıyla ilgili Genel Yorum 1’de şöyle denmektedir: “Eğitim, ayrıca... hiçbir çocuğun yaşamın karşısına çıkarabileceği durumlarla baş edebileceği donanımı kazanmadan okuldan ayrılmamasını hedeflemelidir. Temel beceriler arasında dengeli karar verebilme ve uyuşmazlıkları şiddete başvurmaksızın çözebilme becerilerinin yanı sıra sağlıklı yaşam tarzları ve olumlu sosyal ilişkiler yer almaktadır...” Komite, ergenlerle gelecekteki çocuklarının sağlık ve eğitimine yönelik uygun eğitimin önemini gözeterek ve Sözleşme'nin 28 ve 29. maddeleri ışığında taraf Devletlere şunları gerçekleştirme çağrısında bulunur: (a) kaliteli temel eğitimin bütün çocuklar için zorunlu, ücretsiz ve erişilebilir kılınması ve orta ve yüksek öğrenimin bütün ergenlerin erişebilecekleri yaygınlıkla olması; (b) su ve sanitasyon imkanlarıyla birlikte okula güvenli ulaşım dahil çocuklar açısından sağlık riski içermeyecek iyi işleyen okul ve dinlenme-eğlenme imkanları; (c) gerek öğrenciler arasında gerekse okul personeli tarafından cinsel istismar, fiziksel ceza, insanlık dışı, aşağılayıcı ve küçük düşürücü her tür davranış dahil olmak üzere her tür şiddet ve istismarın önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması; (d) okul müfredatına ilgili konuların dahil edilmesiyle sağlıklı davranışları yerleştirecek önlem, tutum ve etkinliklerin yaygınlaştırılması.

18. Giderek artan sayıda genç daha ergenlik dönemlerinde okullarını bırakarak ailelerini desteklemek veya başka amaçlarla resmi ve kayıt dışı sektörlerdeki ücretli işlere yönelmektedir. Ergenlerin, sağlık ve eğitim dahil diğer haklardan yararlanmalarını engellemediği ve uluslararası standartlara uygun düştüğü taktirde ergenlerin belirli işlerde çalışmaları gelişimleri açısından yararlı olabilir. Komite taraf Devletlere, en kötü biçimlerde olanlardan başlayarak her tür çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak için gerekli önlemleri almaları, istihdama kabulde asgari yaşla ilgili düzenlemeleri sürekli gözden geçirerek bu yaşı uluslararası standartlarla uyumlu hale getirmeleri ve çalışan ergenlerin çalışma ortam ve koşullarını düzene bağlamaları (Sözleşme'nin 32. maddesinin yanı sıra 138 ve 182 sayılı ILO Sözleşmeleri uyarınca), böylece çalışan ergenlerin tam olarak korunmalarını ve gerekli hukuk yollarına başvurabilmelerini sağlamaları çağrısında bulunur.

19. Komite, ayrıca, Sözleşme’de yer alan madde 23(3) uyarınca, özürlü ergenlerin özel haklarının dikkate alınmasını, özürlü çocuğun/ergenin kaliteli eğitim imkanlarına ulaşım böyle bir eğitim görmesinin sağlanmasını öngörür. Devletler, özürlü çocukların/ergenlerin, birinci, ikinci ve üçüncü kademe eğitim fırsatlarına eşitlikçilik temelinde ve mümkünse normal okullarda ulaşmaları ilkesini gözetmelidirler.

20. Komite, erken yaşta evliliklerin ve gebeliklerin, HIV/AIDS dahil olmak üzere cinsel ve üreme sağlığıyla ilgili sorunlara yol açan önemli etmenler olmasından kaygılıdır. Taraf Devletlerden kimilerinde, başta kızlarınki olmak üzere yasal ve fiili evlilik yaşı halen çok düşüktür. Bunun yanı sıra, sağlıkla ilgili olmayan başka kaygılar da söz konusudur: Genç yaşta evlenenler, özellikle kızlar, genellikle eğitimlerini yarıda bırakmak zorunda kalmakta, sosyal faaliyetlerin dışına itilmektedirler. Dahası, kimi taraf Devletlerde evlenmiş çocuklar, 18 yaşın altında olsalar bile yetişkin sayılmakta ve böylece Sözleşme’de öngörülen özel koruma önlemlerinden yoksun kalmaktadırlar. Komite, taraf Devletlerin mevcut yasal düzenlemelerini ve uygulamalarını gözden geçirerek, gerektiğinde yasal evlenme yaşının ana baba rızası olsun olmasın hem erkekler hem de

kızlar için 18'e çıkarmalarını hararetle tavsiye eder. Kadınlara Karşı Ayrımcılığın Önlenmesi Komitesi de benzer bir tavsiyede bulunmuştur (Genel Yorum No. 21, 1994).

21. Birçok ülkede, kaza sonucu meydana gelen yaralanmalarla şiddete dayalı yaralanmalar ergenler arasındaki ölümlerin ve kalıcı sakatlıkların başlıca nedenleri arasındadır. Komite, bu bağlamda, yollarda meydana gelen ve ergenleri görece daha fazla etkileyen kazalar konusunda özellikle duyarlıdır. Taraf Devletler, yol güvenliğini artıracak yasal düzenlemeleri ve uygulamaları geliştirmelidir. Bu çerçevede yapılabilecekler arasında ergenlere yönelik sürücülük eğitimi ve denetimi; geçerli sürücü belgesi aranması, emniyet kemeri ve kaza kaskları takılması ve yaya bölgeleri belirlenmesi gibi çok etkili olduğu ortaya çıkan önlemleri getirecek yasal düzenlemelerin yapılması yer almaktadır.

22. Komite'nin son derece kaygılı olduğu bir başka husus da bu yaş grubundaki intiharların fazlalığıdır. Zihinsel sorunlar ve psikososyal rahatsızlıklar ergenler arasında görece daha yaygındır. Birçok ülkede depresyon, yemek yemede düzensizlikler ve kendi kendine zarar veren eylemler gibi semptomlarla ortaya çıkan durumlar ve intiharlar giderek artış göstermektedir. Bu tür durumlara yol açan etmenler arasında, diğerlerinin yanı sıra, şiddet, kötü muamele, cinsel yönlü olanı dahil istismar çocuktan gerçekliği aşan yüksek beklentiler, okul içinde veya dışında meydana gelen kavgalar, kabadayılıklar ve ağır şakalar yer almaktadır. Taraf Devletler bu gibi olay ve durumların mağduru çocuklara gerekli bütün yardım ve hizmetleri sağlamalıdır.

23. Şiddet, kişisel, ailesel, topluluksal ve toplumsal düzeylerdeki çeşitli etmenlerin karmaşık bileşkesi sonucunda ortaya çıkmaktadır. Evleri olmayan, kurumlara yerleştirilen, çetelere mensup olan veya ellerine silah tutuşturulan çocuklar gibi özellikle güç durumda olanlar gerek kişisel gerekse kurumsal şiddete özellikle maruz kalmaktadırlar. Sözleşme'nin 19. maddesine göre taraf Devletler aşağıdaki durumların önlenmesi ve ortadan kaldırılması için gerekli bütün önlemleri³ almak durumundadırlar:

(a) çocuklara yönelik kurumsal şiddet; bu konuda ergenlerin buldukları özel ve kamusal kurumlarda (okullar, özürhüleri için merkezler, ıslah evleri, vb.) gerekli yasal ve idari önlemler alınmalı, kurumlara yerleştirilen çocuklarla ilgili görevlilerle işleri gereği çocuklarla temas edebilecek polis dahil görevlilerin eğitimi ve izlenmesi sağlanmalıdır; ve

(b) ergenlerin kendi aralarındaki kişisel şiddet; erken çocukluk döneminde çocuk yetiştirilmesine, çocuğun sosyal ve eğitsel gelişimine destek sağlanması, şiddetten arınmış kültürel norm ve değerlerin yaygınlaştırılması (Sözleşme'nin 29. maddesinde öngörüldüğü gibi), ateşli silahların sıkı denetim altına alınması, alkol ve uyuşturuculara erişimin kısıtlanması.

24. Taraf Devletler, Sözleşme'nin 3, 6, 12, 19 ve 24 (3) maddeleri ışığında, namus cinayetleri dahil, ergenlerin yaşam hakkını tehdit eden her tür hareket ve girişimi ortadan kaldıracak etkili önlemler almalıdırlar. Komite, taraf Devletleri, yerleşik tutumları hedef alan bilinç ve duyarlılık kampanyaları, eğitim programları ve yasal düzenlemeler gerçekleştirmeye ve zararlı geleneksel uygulamalara katkıda bulunan cinsiyetçi kalıplara ve rollere karşı mücadele etmeye davet eder. Ayrıca, taraf Devletler, erken yaşta evlilik ve kadınların sünned edilmesi dahil kimi geleneksel uygulamaların zararlı yönleri konusunda bilgi verecek çok yönlü enformasyon ve danışmanlık merkezlerinin oluşturulmasına yardımcı olmalıdırlar.

25. Komite, sağlıklı olmayan ürünlerin ve yaşam tarzlarının pazarlanmasının ergenlerin sağlıkla ilgili davranışları üzerindeki etkilerinden kaygılıdır. Taraf Devletler, Sözleşme'nin 17. maddesi doğrultusunda ergenleri sağlık ve gelişimleri açısından olumsuz sonuçlar verecek türde bilgiye

³ Ibid.

karşı korumalı, ancak bu arada ergenlerin çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belgelere ulaşma haklarını kollamalıdır. Dolayısıyla, taraf Devletlerden talep edilen, özellikle çocuklara ve ergenlere yönelik olduğunda, tütün ve alkol gibi maddeler hakkında verilen bilgiyi ve bu maddelerin pazarlanmasını belirli bir düzene bağlamaları veya yasaklamalarıdır⁴.

III. BİLGİ, BECERİ GELİŞTİRME, DANIŞMANLIK VE SAĞLIK HİZMETLERİ

26. Ergenlerin, kendi sağlık ve gelişmeleri, toplumda anlamlı biçimde yer almaları açısından gerekli bilgilere yeterince ulaşma hakları vardır. Okulda olsunlar olmasınlar, ergen yaşlardaki bütün kız ve erkeklerin sağlık ve gelişmelerini nasıl koruyacaklarına ve sağlıklı davranışları nasıl edinebileceklerine ilişkin doğru ve uygun bilgilere ulaşmalarını, bu tür bilgilerin onlardan esirgenmemesini sağlamak, taraf Devletlerin yerine getirmeleri gereken yükümlülükler arasındadır. Bu tür bilgiler arasında tütün, alkol ve diğer maddelerin kullanımı, güvenli ve karşılıklı saygıya dayalı sosyal ve cinsel davranışlar, beslenme ve fiziksel etkinliklere ilişkin olanlar da yer almalıdır.

27. Sağlanan bilgiler üzerine doğru davranışlara yönelmeleri için ergenlerin bu alanlardaki becerilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Bunlar arasında kendine bakma, dengeli beslenme, kişisel hijyen, kişiler arası ilişkiler gibi sosyal durumlar, karar verme, stres ve uyumsuzluklarla baş etme gibi beceriler yer almaktadır. Taraf Devletler, bu tür becerilerin geliştirilmesini, başka yolların yanı sıra, örgün ve yaygın eğitimle, kurs programlarıyla, gençlik kuruluşlarıyla ve medyayla özendirilmeli ve desteklemelidirler.

28. Sözleşme'nin 3, 17 ve 24. maddeleri ışığında taraf Devletler, ergenlere aile planlaması ve doğum kontrol araçları, erken gebeliklerin tehlikeleri, HIV/AIDS'in önlenmesi ve cinsel yolla bulaşan hastalıklara (CYBH) karşı alınacak önlemler dahil olmak üzere cinsel ve üreme sağlığıyla ilgili bilgilere erişim olanakları sağlamalıdır. Buna ek olarak taraf Devletler, medeni durumlarından, anne baba veya yasal vasi onayından bağımsız olarak ergenlerin gerekli bilgilere ulaşabilmelerini sağlamalıdır. Ergen yaşlardaki kız ve erkekler için yeterli, bu yaşlardakilerin özelliklerine ve özel haklarına duyarlı bilgileri iletmenin uygun araçlarının ve yollarının bulunması büyük önem taşımaktadır. Taraf Devletler bu açıdan, okulların da ötesinde, örneğin gençlik kuruluşları, dinsel gruplar, topluluklar, diğer gruplar ve medya kanalıyla bu bilgilerin hazırlanmasına ve yaygınlaştırılmasına ergenleri de dahil etmelidirler.

29. Sözleşme'nin 24. maddesine göre taraf Devletlerin zihinsel özürli ergenlere gerekli tedaviyi ve rehabilitasyonu sağlama, toplulukları bu tür durumların erken işaretleri, semptomları ve ciddiyeti konusunda bilgilendirme ve ergenleri psikososyal stres dahil gereksiz baskılara karşı koruma gibi görevleri vardır. Bunların yanı sıra, taraf Devletlerin 2. madde çerçevesinde zihinsel özürlilik durumlarına yönelik ayrımcı ve damgalayıcı tutumlara karşı mücadele etmeleri de gerekmektedir. Bir hastaneye veya psikiyatrik tedavi kurumuna yerleştirmenin zorunlu olduğu durumlarda bu yöndeki karar çocuğun yüksek yararı gözetilerek alınmalıdır. Hastaneye veya bir kuruma yerleştirilme söz konusuysa, hasta kişiye, Sözleşme'de tanınan bütün haklardan, bu arada eğitim ve eğlenme haklarından en üst düzeyde yararlanması için gerekli imkanlar sağlanmalıdır⁵. Gerektiği yerlerde ergen kişiler bu kurumlarda yetişkinlerden ayrı yerlere yerleştirilmelidir. Taraf Devletler, gerekli ve uygun olduğu durumlarda kurumlara yerleştirilen ergenlerin kendi aileleri dışında çıkarlarını temsil eden kişisel temsilcileriyle de temas etmelerine olanak sağlamalıdır⁶. Taraf

⁴ Dünya Sağlık Örgütü'nün Tütün Kullanımının Kontrolü Çerçeve Sözleşmesi'nde (2003) önerildiği şekliyle.

⁵ Bu konuda daha fazla bilgi için, Zihinsel Hastalıkları Olan Kişilerin Korunması ve Zihinsel Sağlık Hizmetlerinin Geliştirilmesinde İlkeler, (17 Aralık 1991 tarih ve 46/119 sayılı Genel Kurul kararı, ek).

⁶ Ibid., özellikle ilkeler 2, 3 ve 7.

Devletler, Sözleşme'nin 25. maddesine uygun olarak, hastanelere veya psikiyatrik tedavi kurumlarına yerleştirilen ergenlerin durumlarını düzenli aralıklarla denetlemelidirler.

30. Hem kız hem erkek ergenler HIV/AIDS dahil olmak üzere cinsel yolla bulaşan hastalıkların (CYBH) tehdidi altındadırlar⁷. Devletler, HIV/AIDS dahil olmak üzere bu hastalıkların önlenmesi ve tedavisi için gerekli araçları, hizmetleri ve bilgileri sağlamak durumundadırlar. Taraf Devletler buna yönelik olarak, (a) ergenlerin doğum kontrol ve CYBH korunma gereksinimleri konusundaki kültürel görüşleri değiştirmeye yönelik önlemler dahil etkili önlem programları geliştirmeli ve ergen cinselliğini kuşatan kültürel ve diğer tabulara karşı mücadele etmeli; (b) ergenlerin enfeksiyon riskini artıran veya HIV dahil olmak üzere CYBH'ye yakalanmış olan ergenlerin marjinalleşmelerine yol açan uygulamalara karşı mücadele için gerekli yasal düzenlemeleri yapmalı; ve (c) ergenlerin gerekli bilgilere, kondom gibi önlemlere ve bakıma erişimlerini olumsuz etkileyen her tür engeli ortadan kaldıracak önlemleri almalıdırlar.

31. Ergen yaşlardaki kızlar, erken yaşta evlenmenin ve gebe kalmanın zararları konusunda gerekli bilgilere ulaşabilmeli ve gebe kalanlar da haklarına ve özel gereksinimlerine duyarlı bakım hizmetleri alabilmelidir. Taraf Devletler, başta erken gebelik ve sağlıklı olmayan çocuk düşürme yollarından ileri gelenler olmak üzere anne ölüm ve hastalıklarını azaltmak ve genç ana babaları desteklemek için önlemler almalıdırlar. Genç anneler, özellikle gerekli desteğin sağlanmadığı durumlarda, depresyon ve endişelere maruz kalabilirler ve bu da çocuklarına bakma güç ve yetilerini azaltır. Komite bu konuda taraf Devletlerden şu taleplerde bulunmaktadır: (a) aile planlaması, doğum kontrolü ve kürtajın yasaklanmadığı yerlerde güvenli kürtaj imkanları dahil olmak üzere cinsel ve üreme sağlığına yönelik programlar geliştirilmesi ve uygulanması; kadın doğumla ilgili çok yönlü hizmet ve danışmanlık sağlanması; (b) anne ve babalarının genç yaşlarda evlenen çocuklarına olumlu ve destekleyici tavırlar içinde olmalarını sağlayacak çalışmalar; ve (c) ergen yaşlardaki annelerin eğitimlerini sürdürmelerini sağlayacak politikalar geliştirilmesi.

32. Ana babaları onay vermeden önce ergenlerin görüşlerini serbestçe dile getirme fırsatları olmalıdır ve dile getirilen bu görüşlere Sözleşme'nin 12. maddesi uyarınca gerekli ağırlık tanınmalıdır. Bununla birlikte, ergen kişinin yeterli olgunluk düzeyine ulaştığı ve bunun "çocuğun yararına" olacağı durumlarda ana babayı bilgilendirirken ergen kişinin kendisinden bu konuda onay alınacaktır (madde. 3).

33. Taraf Devletler, özel yaşam ve gizlilik ilkesi ve bununla bağlantılı bir başlık olarak tedavi için onay verme söz konusu olduğunda (a) ergenlere tedavi ile ilgili özel bilgiler verilmesini ve böylece ergenlerin bu tür müdahalelerde bilgili olarak onay vermelerini sağlayacak yasa ve yönetmelikler çıkarmalıdırlar. Bu tür yasa veya yönetmeliklerde bu süreç için bir yaş belirlenmeli veya çocuğun gelişim halindeki yetenekleri ölçüt alınmalıdır; (b) sağlık görevlilerine ergenlerin özel yaşamın gizliliği ile ilgili hakları, bu arada tedavileri için bilgilendirilmeye dayalı onay verme hakları konusunda eğitim verilmelidir.

IV. OLUMSUZ ETMENLERE AÇIKLIK VE RİSK

34. Ergenlerin sağlık ve gelişme haklarına saygı gösterilmesini sağlamada, bu kesimin riske daha açık konuma gelmesine katkıda bulunan kişisel davranışlar ve çevre etmenleri de dikkate alınmalıdır. Silahlı çatışmalar veya sosyal dışlanma gibi çevre etmenleri ergen yaştakilerin istismara ve şiddetin ve sömürünün diğer biçimlerine açıklığını arttırmakta, dolayısıyla ergenlerin sağlıklı davranış açısından kişisel olarak doğru tercihlerde bulunmalarını önemli ölçüde güçleştirmektedir. Sözgelimi, güvenli olmayan cinsel ilişkilerde bulunma kararı ergenlere yönelik sağlık risklerini arttırmaktadır.

⁷ Bu konuda daha fazla bilgi için, HIV/AIDS ve çocukların hakları üzerine Genel Yorum No. 3 (2003)

35. Sözleşme'nin 23. maddesi uyarınca zihinsel ve/veya fiziksel özürli ergenlerin fiziksel ve zihinsel sağlık açısından mümkün olan en üst düzeyde olma hakları diğerlerinininkiyle eşittir. Taraf Devletlerin ise özürli ergenlere bu haklarını yaşama geçirmeleri açısından gerekli imkanları sağlama yükümlülükleri vardır⁸. Taraf Devletler (a) sağlık tesislerinin, ürünlerinin ve hizmetlerinin bütün özürli ergenlere açık olmasını; bu tesis, hizmet ve ürünlerin özürli ergenlerin kendi işlerini kendi başlarına yapmalarına ve topluluklarına aktif biçimde katılmalarına yardım etmesini sağlamalı; (b) özürli ergenlere çevrede dolaşma, katılma ve iletişim kurma imkanları tanıyacak gerekli donanım ve kişisel desteği hazır bulundurmaları; (c) özürli ergenlerin cinsellikle ilgili gereksinimlerine özel önem vermeli; ve (d) özürli ergenlerin haklarını yaşama geçirmelerinin önündeki engelleri ortadan kaldırmalıdır.

36. Taraf Devletler, kayıt dışı sektörde çalışanlar dahil olmak üzere evsiz ergenlere özel koruma sağlama durumundadırlar. Evsiz ergenler, başkaları tarafından şiddete, istismara ve cinsel sömürüye özellikle açık; kendilerine zarar vermeye, madde bağımlılığına ve zihinsel rahatsızlıklara eğilimlidirler. Taraf Devletler bu bakımdan :

(a) bu konumdaki ergenleri şiddetten korumak üzere gerekli yasal düzenlemeleri yapmalı ve bu düzenlemeleri infaz görevlileri eliyle yaşama geçirmeli;

(b) bu kişilere gerekli eğitimi, sağlık hizmetlerini ve yaşam becerileri geliştirme fırsatlarını sağlamalıdır.

37. Fuhuş ve pornografi dahil cinsel sömürüye maruz kalan ergenler CYBH, HIV/AIDS, istenmeyen gebelikler, sağlıksız koşullarda yapılan düşük, şiddet ve psikolojik stres gibi sağlık risklerine özellikle açık durumdadırlar. Bu kişilerin, sağlığı, kendine saygı ve onuru sağlayan ortamlarda fiziksel ve psikolojik tedavi ve toplumla yeniden bütünleşme hakları vardır (madde. 39). Her tür cinsel sömürü ve bu amaca yönelik kaçırma olaylarını yasaklayan yasaların çıkartılması ve uygulanması; ülkeler arası kaçakçılığın önlenmesi için diğer Devletlerle işbirliği yapılması ve cinsel sömürüye maruz kalmış ergenlere gerekli sağlık yardımları yapılarak bu kişilere suçlu değil mağdur olarak davranılmasının sağlanması taraf Devletlerin yükümlülükleri arasındadır.

38. Ayrıca, yoksulluk, silahlı çatışma, adaletsizliğin çeşitli biçimleri, ailelerin çözülmesi, siyasal, toplumsal ve ekonomik istikrarsızlık ve her çeşit göç gibi durumlarda ergenlerin sorunları ve güçlükleri özellikle artmaktadır. Bu tür durumlar ergenlerin sağlık ve gelişimlerini ciddi biçimde engelleyebilir. Taraf Devletler, önleyici politikalara ve tedbirlere gerekli ağırlığı vererek bu durumlardaki ergenlerin korunmalarını sağlayabilir ve riskleri önemli ölçüde azaltabilirler; taraf Devletler, ayrıca, ergenlerin özgür bir toplum içinde uyumlu gelişmelerine yardımcı olacak maliyet etkin yollar bulmak durumundadırlar.

V. DEVLETLERİN YÜKÜMLÜLÜKLERİNİN MAHİYETİ

39. Taraf Devletler, ergenlerin sağlık ve gelişmelerine ilişkin yükümlülüklerini yerine getirirken, Sözleşme'nin dört genel ilkesini her durumda ve tam olarak dikkate alacaklardır. Komite'ye göre taraf Devletlerin, ergenlerin sağlık ve gelişme haklarının Sözleşme'de öngörüldüğü gibi gerçekleşmesi ve izlenmesi için gerekli bütün yasal, idari ve diğer önlemleri almaları gerekmektedir. Bu bağlamda özellikle yerine getirilmesi gereken yükümlülükler şunlardır: (a) Aile, okul, yerleştirildikleri her tür kurum, işyeri ve/veya genel anlamda toplum dahil olmak üzere ergenler için güvenli ve destekleyici ortamlar oluşturulması; (b) Ergenlerin sağlık ve gelişimleri açısından gerekli bilgilere, kendi sağlıklarını etkileyecek kararlara katılma fırsatlarına (özellikle bilgi

⁸ Birleşmiş Milletler Özürli İnsanlara Eşit Fırsatlar Tanınmasına İlişkin BM Standart Kuralları.

temelinde onay ve gizlilik esasları çerçevesinde), gerekli yaşam becerilerine ve sağlık açısından uygun tercihler yapabilmelerini sağlayacak yeterli ve yaşlarına uygun bilgilere kavuşturulmaları; (c) Zihinsel, cinsel ve üreme sağlığı dahil olmak üzere sağlık tesislerinin, ürünlerinin ve hizmetlerinin yeterli kalitede ve ergenlerin duyarlılıklarına yanıt verebilecek düzeyde olmasının sağlanması; (d) Ergen yaşlardaki kızların ve erkeklerin kendi sağlık ve gelişmeleri ile ilgili plan ve programlara aktif biçimde katılma fırsatlarına kavuşturulmaları; (e) Ergenlerin haklarını yaşama geçirmelerine engel olabilecek türdeki işlerden korunmaları; bu arada özellikle çocuk işçiliğinin her biçiminin ortadan kaldırılması, çalışma ortamlarının ve koşullarının uluslararası standartlar doğrultusunda düzene bağlanması; (f) Şiddet ve yollarda meydana gelen trafik kazaları dahil olmak üzere ergenlerin kasıtlı veya kasıtsız yaralanmalara karşı korunmaları; (g) Ergenlerin, erken evlilik, namus cinayeti ve kadınların sünnet edilmesi gibi zararlı geleneksel uygulamalara karşı korunmaları; (h) Yukarıda sözü edilen bütün yükümlülüklerin yerine getirilmesinde özellikle güç durumdaki gruplara mensup ergenlerin tam olarak dikkate alınmaları; (i) Ergenler arasında zihinsel bozuklukların ve ergenlerde zihinsel sağlığın geliştirilmesi için gerekli bütün önlemlerin alınması.

40. Komite, taraf Devletlerin dikkatlerini Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi'nin en yüksek sağlık standardına ulaşılması ile ilgili 14 sayılı Genel Yorum'una çekmek ister. Burada şöyle denilmektedir: "Taraf Devletler, ergenlere, kendi sağlıklarını etkileyecek kararlara katılma, gerekli yaşam becerilerini geliştirme, gerekli bilgileri edinme, danışmanlık alma ve sağlıkla ilgili doğru davranışlar için diğer taraflara koşul getirme fırsatları tanıyacak güvenli ve destekleyici ortamlar sunmak durumundadırlar. Ergenlerin sağlık haklarının yaşama geçmesi, özel yaşama ve gizliliğe özen gösteren, uygun cinsel ve üreme sağlığı hizmetlerini içeren gençlere duyarlı sağlık hizmetlerine ve bakımına bağlıdır."

41. Sözleşme'nin 24 ve 39. maddeleri ve ilgili diğer hükümleri uyarınca, taraf Devletlerin bütün ergenlerin özel gereksinimlerine ve insan haklarına duyarlı sağlık hizmetleri sunmaları ve bu bağlamda belirtilen şu özelliklere dikkat etmeleri gerekmektedir:

(a) Bulunabilirlik. Temel sağlık hizmetleri ergenlerin özel gereksinimlerine duyarlı olmalı, cinsel, üreme ve zihinsel sağlık konularına özel önem vermelidir;

(b) Erişilebilirlik. Sağlık tesisleri, ürünleri ve hizmetleri ayırım gözetilmeksizin bütün ergenler tarafından bilinmeli ve bunlara (ekonomik, fiziksel ve toplumsal açılardan) rahatça erişilebilmelidir. Gerektiğinde, ilgili bilgilerin özel ve gizli tutulması da sağlanmalıdır;

(c) Kabul edilebilirlik. Bütün sağlık tesisleri, ürünleri ve hizmetleri, Sözleşme'nin hükümlerine ve ilkelerine tam anlamda bağlı kalırken, aynı zamanda kültürel değerlere ve tıp etiğine saygılı, toplumsal cinsiyete duyarlı olmalı, gerek ergenler gerekse yaşadıkları topluluklar açısından kabul edilebilir nitelik taşımalıdır;

(d) Kalite. Sağlık hizmetleri ve ürünleri bilimsel ve tıbbi açıdan uygun olmalı, ergenlerin bakımı konusunda eğitilmiş personel, yeterli tesisler ve bilimsel olarak kabullenilmiş yöntemler aracılığıyla verilmelidir.

42. Taraf Devletler, bunun mümkün olduğu durumlarda, ilgili bütün taraflar arasında etkili ve sürdürülebilir nitelikte bağlantılar ve ortaklıklar oluşturarak, ergenlerin sağlık ve gelişmelerine ve korunmalarına yönelik çok sektörlü bir yaklaşım benimsemelidirler. Ulusal ölçekte böyle bir yaklaşım, ilgili bütün Hükümet birimlerinin yerlerini almaları açısından Hükümet içinde yakın ve sistematik bir işbirliğini ve eşgüdümü gerektirir. Ergenler tarafından kullanılan halk sağlığı ve diğer hizmetler, diğerlerinin yanı sıra, özel ve/veya geleneksel hekimlerle, meslek kuruluşlarıyla, ilaç sektörüyle ve güç durumdaki kesimlerle ergenlere hizmet sunan diğer kuruluşlarla işbirliği yapılarak daha da geliştirilmeli ve yaygınlaştırılmalıdır.

43. Ergen sağlığı ve gelişimine yönelik çok sektörlü bir yaklaşımın uluslararası işbirliği olmadan etkili olması mümkün olmayacaktır. Dolayısıyla, taraf Devletler, gerektiğinde, BM uzman kuruluşlarıyla, programları ve organlarıyla; uluslararası HDK'larla, iki taraflı yardım kuruluşlarıyla, uluslararası mesleki örgütlerle ve diğer Devlet dışı aktörlerle işbirliği yapmalıdırlar.